



BREV FRÅN FÖRSTA VÄRLDSKRIGET

LÄRARHANDLEDNING

AV: ANNA MARIA FORSBERG OCH
BOEL NYGREN

BREV FRÅN FÖRSTA VÄRLDSKRIGET

Serie i 8 avsnitt

Målgrupp: åk 4 - 6

Filmerna som serien Brev från första världskriget är uppbyggda runt är en samproduktion mellan olika europeiska bolag. De producerades i samband med 100-årsminnet av det första världskriget. I serien samtalar historikern Anna Maria Forsberg med barn kring de iscensatta berättelserna som bygger på autentiska brev och texter skrivna av barn under kriget. Den här handledningen ger dig som vill arbeta vidare med serien en kort sammanfattning av krigets förlopp, samt förslag på frågor och övningar kopplade till seriens åtta avsnitt.

INTRODUKTION TILL LÄRARHANDLEDNING TILL BREV FRÅN FÖRSTA VÄRLDSKRIGET

Den 11 november varje år är alla franska skolbarn lediga. Då firas det vapenstillestånd som trädde i kraft den 11 november 1918 och som blev slutet för det som i Frankrike kallas "det stora kriget". Även i USA, Storbritannien och många andra europeiska länder högtidlighålls att första världskriget tog slut. Kriget lever i minnet trots att det nu gått hundra år sedan det startade. I Sverige är det inte så. I vårt land, som haft fred i 200 år är krig något avlägset. Men de svenskar som levde under första världskriget påverkades av det trots att Sverige stod utanför. De oroade sig vad som hände i andra delar av Europa, och de hade brist på mat.

BAKGRUND

I början av 1900-talet tävlade stormakterna både om vem som hade bäst industrier och vem som hade flest kolonier. Tiden präglades av misstänksamhet och militär upprustning. För att öka sin egen säkerhet i händelse av krig slöt de olika länderna allianser: Tyskland, Österrike-Ungern och Italien utgjorde trippelalliansen medan Frankrike, Ryssland och Storbritannien bildade trippelententen. Det skulle senare visa sig att detta system skyndade på kriget snarare än att hindrade det. På Balkan var läget instabilt – Osmanska riket höll på att falla samman liksom dubbelmonarkin Österrike-Ungern och en gryende nationalism utmanade de gamla gränserna.

KRIGET BÖRJAR

Den 28 juni 1914 sköts den österrikiske ärkehertigen och tronarvingen Frans Ferdinand i Sarajevo. Mördaren hade kopplingar till den nationalistiska frihetsrörelsen i Serbien (som alltså ville bryta sig loss från Österrike-Ungern). När Österrike-Ungern inte fick gehör för sina krav på hur mordutredningen skulle skötas förklarade de Serbien krig. Sedan följde en dominoeffekt i enlighet med de tidigare uppgjorda allianserna: Ryssland mobiliserade, Tyskland förklarade Ryssland krig och Frankrike tog parti för Ryssland. Då förklarade Tyskland även Frankrike krig och invaderade det neutrala Belgien. Storbritannien, som var en av de stater som lovat att försvara Belgiens neutralitet, reagerade kraftfullt och förklarade Tyskland krig. Snart hade också Österrike-Ungern förklarat Ryssland krig. Italien kom däremot att byta sida och strida mot Tyskland och Österrike-Ungern. Kriget kom så småningom också att sprida sig utanför Europa och bli ett riktigt världskrig.

Europa 1914 präglades av nationalism och plikt-känsla. Det fanns krafter som verkligen ville ha krig, men det var inte alla som kastade sig in i kriget med en-

tusiasm. Snarare sågs kriget som något oundvikligt, och som en plikt. De allra flesta trodde dessutom att det skulle bli kort och att den egna sidan skulle vinna. Problemet var bara att detta krig kom att föras med moderna vapen och med arméer av aldrig tidigare skådade storlekar. Både Tyskland och Frankrike kunde ställa 4 miljoner män vardera under vapen, och Ryssland 6 miljoner.

Även för 100 år sedan tyckte man att barn skulle vara barn och gå i skolan och inte delta i krig. För att bli soldat behövde man vara 17 eller 18 år. Ändå fanns det tonåringar som deltog i kriget – många av dem hade ljugit om sin ålder. Och kriget drabbade barn på många sätt, de fick vara med om rädsla och hunger och oroa sig för pappor och bröder som kanske aldrig återvände från fronten.

SVERIGES ROLL

Kriget spred sig, men Sverige höll sig utanför. Tillsammans med Danmark och Norge förklarade Sverige att det skulle vara neutralt – alltså inte stöda någon av de krigande. Den svenske statsministern Hjalmar Hammarskjöld var noggrann med att leva upp till neutraliteten, men det innebar också svårigheter att handla med Storbritannien. Konsekvenserna blev varubrist och till och med hungerkravaller i Sverige och statsministern fick öknamnet "Hungerskjöld". Man började ransonera varor för att få en mer rättvis fördelning av livsmedlen.

KRIGETS FÖRLOPP

Skälet till att Tyskland invaderade Belgien var att man inte trodde sig kunna gå över den välbefästa franska gränsen på något annat sätt. I krigets början närmade sig också tyska styrkor Paris. Men efter det att man misslyckats att inta den franska huvudstaden låste sig kriget på den så kallade västfronten. Soldaterna grävde ner sig i skyttegravar och påbörjade ett långdraget och ytterst

dödligt utmattningskrig. Ett antal stora slag fick enorma dödssiffror till följd, men ändrade inte situationen nämnvärt. På östfronten hade Ryssland inledningsvis framgång på den södra delen, mot Österrike-Ungern, medan Tyskland var mer framgångsrikt i norr. Krig fördes också i Alperna och på många andra ställen. Storbritannien hade kontroll över haven men utmanades av Tysklands i ett ubåtskrig som också bidrog till att USA 1917 gav sig in i kriget på de allierades sida. Att centralmakterna en efter en tvingades ge upp under 1918 berodde på att de uttömt sina resurser. Då hade Ryssland, som genomgått revolution, redan slutit separاتفred i början av året.

PROPAGANDA

Under första världskriget hade krigspropaganda för första gången prövats med moderna massmedier. När kriget väl var slut och det oerhörda lidandet började summeras var det många som kände sig lurade. Kriget hade inte blivit kort eller enkelt utan utdraget och brutalt. Den bild av kriget som spridits av tidningar och genom affischer visade sig vara grovt felaktig.

KRIGETS KONSEKVENSER

10 miljoner människor stupade i kriget, dubbelt så många sårades och räknar man med spanska sjukan som följde i krigets spår dubbleras dödssiffrorna en gång till. Stora delar av Europa var ödelagt. Gamla imperier som Österrike-Ungern, Tysk-romerska kejsardömet och Osmanska riket hade fallit, nya länder som Finland, Polen och Jugoslavien hade fötts. I Versaillesfreden lades skulden på kriget för Tyskland. Tyskland skulle också betala ett enormt krigsskadestånd. Detta skulle komma att få betydelse för Andra världskriget. I människans frånvaro hade kvinnor över hela Europa förvärvsarbetat. I många länder belönades de med rösträtt efter kriget. Så blev det också i Sverige, som stått utanför kriget, men som känt dess kalla andedräkt.

SÅ HÄR KAN DU ARBETA MED

BREV FRÅN FÖRSTA VÄRLDSKRIGET

Innan ni tittar på ett avsnitt i serien är det bra att väcka allas tankar kring det tema avsnittet handlar om. Avsnittet i serien *Brev från första världskriget* utspelar sig på olika platser och följer krigets kronologi från krigsutbrottet fram till de utdragna fredsförhandlingarna. Använd en karta, gärna en historisk atlas, och titta tillsammans var det aktuella avsnittet utspelar sig. Har någon varit där? Vad vet ni om landet och platsen idag? Under vilken del av kriget utspelar sig avsnittet ni ska se?

• **Efter att ni har tittat** på serien finns det många sätt att arbeta vidare med innehållet. Se de uppgifter och diskussionsfrågor som föreslås här som just förslag. I vissa grupper kan serien komma att väcka starka känslor och det är viktigt att vara lyhörd för de tankar och frågor som kommer upp. Ett bra sätt att ge alla möjlighet att reflek-

tera i lugn och ro är att avsätta ett par minuter för eget skrivande innan man går vidare med samtal eller övningar i större eller mindre grupper. Då kan de som vill, skriva ner vad de tänker och känner och sedan välja om de vill dela med sig eller inte. Kom ihåg att de ämnen och frågor som barnpanelen samtalar om är svåra, inte minst då de tar sin utgångspunkt i en krigssituation som för de allra flesta är alltför fasansfull för att någonsin förstå. Avsnittet kan med fördel ses i delar med paus för diskussion och reflektion i gruppen innan man tittar på den avslutande delen där barnpanelen samtalar med Anna Maria. Ge gärna gruppen möjlighet att reflektera med hjälp av bild, färg och form eller genom att dramatisera efter att ha sett serien.

Ett annat sätt att fördjupa sig efter att ha sett avsnittet är att arbeta med de olika huvudpersonerna. Arbeta tillsammans med att beskriva barnen i filmerna utifrån följande: Vem är huvudpersonen inuti (egenskaper, tankar, drömmar, värderingar)? Beskriv personens yttre (utseende, ålder, kläder, hårfärg, stil)? Hur lever huvudpersonen (familj, vänner, utbildning, hobbies)?

Genom att använda historiska kartor och jämföra med hur det ser ut idag är det lättare för alla att följa med i serien. Passa på att samtala om begrepp som land, stat, territorium och gränser och fundera på hur kartbilderna hade sett ut om vi bara hade följt så kallade naturliga gränser (hav, bergskedjor, stora vattendrag och skogar till exempel).

THIERRY I FRANKRIKE

När första världskriget bryter ut dras 14-åriga Thierry Gilbert med av entusiasmen och vill ta värnning. Men franska armén har en åldersgräns på 17 år så för att få bli soldat ljuger Thierry om sin ålder. Redan under sin första strid inser han att krig är allt annat än en lek. I studion pratar Ann-Marie och barnen om mod och gruppträck.

- Hur gammal skulle man vara för att få ta värnning (bli soldat)? Hur gammal var Thierry?
- Titta på en karta och se var de områden Thierry vill ta tillbaka ligger: Alcase och Moselle.
- Vilket år startar det som kommer att kallas det första världskriget?
- Vilka är de länder som först dras in i kriget?
- Hur skiljer sig Tysklands och Frankrikes arméer åt?
- Gör soldaterna som räddar Thierrys liv rätt?
- Var Thierry modig? Varför? Varför inte? Diskutera vad mod är.

JUSTINE I BELGIEN

13-åriga Justine bor i Belgien som efter krigsutbrottet invaderas av den tyska armén. Soldaterna beslagtar ägodelar och fängslar oskyldiga samtidigt som det blir allt större brist på mat. Justine lever mitt i detta kaos. När hon försöker stjäla mat på en åker blir hon påkommen av en tysk soldat. I studion pratar Ann-Marie och barnen om att leva i ett krigsdrabbat land och hur oskyldiga drabbas av krig.

- Vad betyder ockupation? Vilket land är det som ockuperar Belgien och varför?
- Vad är en skyttegrav? Varför grävde man sådana?
- Hur drabbas befolkningen av ockupationen?
- Vad är det Justine gör som leder till att soldaterna vill straffa henne? Hur väljer de att straffa henne? Varför tror ni att de gör så?
- Vad är det tyskarna gör för att försöka hindra människor från att fly från Belgien?
- Gör Justine rätt som ger sig av? Diskutera vilka andra alternativ hon hade.
- Varför tar Justine med sig tennsoldaterna när hon flyr?
- Vad är en spion? Vad är det Justine gör som får henne att riskera att kallas spion?
- Arbeta tillsammans med en kamrat och rita, skriv eller berätta vad ni tror att de som lever i ett land i krig saknar efter: 1 månad, ett halvår, 1 år och flera år.
- Runt om i världen idag pågår det krig och konflikter. Ta reda på hur barnen drabbas i några av de länder där det är krig idag.
- Går det att förklara varför människor blir så hårda och känslolika att de kan hota, skada och straffa oskyldiga? Vad säger historikern Anna Maria om det?

FRIEDA I TYSKLAND

Tolvåriga Frieda anmäler sig vid första världskrigets utbrott frivilligt för att hjälpa till vid ett krigssjukhus. I smyg hjälper hon en patient som har andats in en giftig gas. Sjuksystrarna menar att han inte kommer att överleva, men Frieda tror på motsatsen. I studion pratar Anna Maria och barnen om hur kriget skadade och lemlästade människor och om läkarvård i krig.

- Hur kommer det sig att det fanns svenska sjuksköterskor på plats vid fronten under första världskriget?
- Varför tycker inte de riktiga sjuksköterskorna att Frieda ska vara där?
- Vad har hänt med soldaten som läkaren säger ändå kommer att dö och därför inte får någon vård?
- Gör Frieda rätt när hon tar in den skadade soldaten igen?
- Vad är en "granatchock"?
- Varför tror ni att det fanns stränga regler kring att inte bli vän med eller förälskad i en patient när man arbetade som sköterska? Var det bra regler? Hur tror ni att det är på sjukhus idag?
- Under första världskriget fick läkare och sköterskor

behandla helt nya skador. Några av dem nämns i programmet. Vilka?

- Mycket av det vi ser och får veta i serien Brev från första världskriget har vi kunskap om genom olika källor från tiden för kriget. Prata tillsammans om hur historiker arbetar för att få veta mer om "förr i tiden"? Hur kan vi idag veta något om vad som hände för tiotusen år sedan, tusen år sedan, femhundra år sedan, hundra år sedan, 10 år sedan, igår?

ALISON I SKOTTLAND

Liksom de flesta vuxna i Storbritannien anser 11-åriga Alison Brook att de som inte frivilligt går med i kriget är feiga. Hon och hennes vänner leker krig varje dag och ser upp till sina fäder vid fronten. Men när Alison kastar en vit fjäder, en symbol för feghet, efter en man från byn förändras hennes liv för alltid. I studion pratar Anna Maria och barnen om propaganda och om hur det är att leva under hot.

- Vad betydde det när någon kastade en fjäder i Storbritannien under kriget?
- Hur kommer det sig att Storbritannien har klarat sig med en väldigt liten armé i alla tidigare krig?
- Vad är det Storbritannien gör för att locka fler att ta värvning? Vad är en kamratbataljon?
- Ta reda på mer om zeppelinare. Vad är det och hur fungerar de?
- I krig är det vanligt med propaganda. Propaganda är starka och vinklade budskap som vill få människor att tycka och tänka på ett visst sätt. Vad är det Alison och hennes vänner hör och läser om de tyska fienderna? Vilken annan sorts propaganda var vanlig under kriget?
- På vilket sätt drabbades de tyskar som sedan länge bodde i Storbritannien av propagandan?
- Att skicka och få brev var viktigt för både soldaterna vid fronten och de som var kvar hemma under kriget. Hur tror ni det kändes för den som väntade på brev men inte fick något? Vilka tankar väckte det?
- Alison låter bli att berätta för Lucas farmor att han har stupat i kriget. Tycker du att hon gör rätt? Varför? Varför inte?
- Varför slutar Alison att leka major Alison?

TOBIAS I ÖSTERRIKE

Tioåriga Tobias Klein är på väg uppför berget med mat till sin bror och morfar när han stoppas av italienska soldater. De österrikiska alperna är svåra att hitta i och soldaterna tvingar Tobias att bli deras vägvisare. Han för dem på villovägar och lyckas på vägen hjälpa en soldat som lämnats för att dö. I studion pratar Anna Maria och barnen om hur kriget når också de mest avlägsna platserna och om varför man väljer att hjälpa en fiende.

- Vart är Tobias på väg när han blir tillfångatagen av de italienska soldaterna?
- Vad händer med byn Tobias kommer ifrån?

- Tobias lyckas vid ett tillfälle rymma och gömma sig, men tvingas tillbaka för att... ja, vad är det de italienska soldaterna gör för att Tobias ska komma tillbaka?
- Tobias tänker försöka lura italienarna. Vad är det han planerar?
- "I bergen är naturen den värsta fienden inte motståndarmén" Rita en bild som visar någon eller några av de svårigheter som soldaterna som krigade i Alporna stötte på. Berätta för varandra vad det var som gjorde det så särskilt svårt och farligt att strida i bergsområdena mellan Österrike och Italien.
- Vad är en lavin? Ta reda på vad som kan orsaka en lavin.
- Bergen är inte bara en fara utan erbjuder också skydd. Vad gjorde lokalbefolkningen för att undkomma strider?
- Varför gräver soldaterna tunnlar i berget?
- När berget sprängs sitter Tobias fast i ett rep tillsammans med en soldat som faller nedför stupet. Vad händer? Diskutera det som händer.
- Tobias räddar Lorenzo genom att ta honom med tillbaka ner från bergen. Varför är det självklart för honom att göra det?

JESSICA FRÅN USA

12-åriga Jessica Davenport och hennes familj försöker ta sig hem till USA från ett krigshärjat Europa. Men att ta sig över Atlanten år 1916 är inte lätt när Storbritannien och Tyskland för krig till havs. Under resan över havet blir Jessica vän med en pojke. I studion pratar Anna Maria och barnen om bristen på mat och förnödenheter under krig och om att också kriget följer lagar.

- Vad var ransoneringskort? Hur fungerade de?
- Varför drabbades Sverige av matbrist fast landet inte var med i kriget?
- Vad är en mina? Minor användes inte bara under första världskriget utan är vanliga i krig och konflikter också idag. Ta reda på mer om minor och vilka olika sätt det finns att "röja minor"? Rita eller skriv, fantisera eller återberätta något du läst eller hört berättas, om hur människor och djur drabbas av att minor används.
- Varför är Jessicas mamma rädd och orolig inför deras resa ombord på skeppet?
- Vem är mannen som Jessica möter i lastrummet? Varför gömmer han sig?
- Vad är det Jessica säger som gör att tyskarna som inspekterar skeppet hotar att sänka det?
- I programmet säger historikern Anna Maria att "för vissa är kriget en bra affär". Vad menar hon med det? Prata med en kompis och försök att tillsammans förklara vilka som tjänade på kriget.
- I programmet nämns en sak som sker i kriget som gör att USA väljer att gå in i kriget på britternas sida. Vilken?
- Gör Jessica rätt när hon hjälper fripassageraren? Varför tror ni hennes pappa ändrar sig i sista stund?

- Hur reagerar kaptenen på att det finns en fripassagerare ombord?
- Jessica och hennes familj kom inte så långt med lastfartyget. Vad händer med dem? Hur går det för familjen och fripassageraren? Hitta tillsammans på en fortsättning på deras öde fram till krigsslutet 1918.
- I programmet säger barnpanelen att de först nu förstår hur viktigt det är med matförsörjning. Klipp ut bilder ur tidningar eller leta efter gratisbilder på nätet på sådant som ni äter under en vanlig vecka. Vilken mat skulle försvinna först vid en konflikt eller krigssituation idag?

MISHA I RYSSLAND

10-åriga Misha är soldat och beordras att spionera på sina kamrater. Man misstänker nämligen att det finns soldater som inte vill kriga mer. Och misstankarna stämmer. Under de år som kriget har rasat har det blivit allt svårare för både soldater och den ryska befolkningen. I februari 1917 gör de uppror. I studion pratar Anna Maria och barnen om varför man gör revolution och hur den som har förlorat allt reagerar.

- Vad är en tsar? I vilket land har tsaren makten?
- Misha vill komma till armén för att kunna hämnas. På vilka och varför?
- Människor i Ryssland är missnöjda och börjar protestera. Vad är det de är missnöjda med?
- Tsaren abdikerar till slut. Vad betyder det och varför gör han det?
- Den ryska armén har stora svårigheter under kriget. Vad är det som gör situationen besvärlig för dem?
- I FN:s barnkonvention står det att ingen under 15 år får strida som soldat. Under första världskriget och i många krig idag vet vi att mycket yngre barn tillåts bära vapen och strida. Ska det finnas en åldersgräns? Och i så fall vilken? Varför använder sig arméer av barnsoldater?
- Vad är det för uppdrag Misha får? Gör han rätt som berättar om allt han hör och ser för officeren?
- Misha byter sida och ställer sig på soldaternas sida mot officeren. Varför väljer han att göra det? Skriv eller rita hur du tror att Misha tänkte.
- Titta på en karta och se var de landområden som Ryssland "förlorade" under första världskriget ligger. Vilka länder ligger där?

EMELIE I FRANKRIKE

Freden har kommit men för elvaåriga Emelie blandas glädjen med sorg. Hennes pappa är en av alla dem som dödades under kriget. När en tysk krigsfånge ska bo hos Emelies familj blir det svårt för Emelie. Går det att förlåta en fiende? I studion pratar Anna Maria och barnen om hur krig kan förhindras och om hur man gör för att förlåta och gå vidare efter ett krig eller en konflikt.

- Emelie och hennes familj får ta emot en tysk krigsfånge. Varför placerades krigsfångarna ut på det sättet? Vad tycker du om det? Skriv ner två saker som du tycker är bra och två saker som du tycker är dåliga.
- I fredsförhandlingarna efter kriget ställs det hårda krav på Tyskland? Vad gör de länder som har vunnit kriget för att pressa Tyskland att skriva under villkoren?
- Emelie och hennes bröder behandlar den tyska fången på olika sätt. Beskriv hur du tycker att yngsta brodern skiljer sig från sina två äldre syskon. Vad tror du det beror på?
- Det nedgrävda skrinet, vad innehåller det och varför är det nedgrävt. Varför gräver Emelies storebror upp skrinet med värdesaker?
- Emelies mamma ger den tyska krigsfången mat och kläder i smyg. Hur tror ni att hon tänkte när hon bestämde sig för att inte berätta det för barnen? Arbeta i mindre grupper och skriv en kort dialog där ni försöker få fram hur mamman tänkte. Välj något av följande alternativ:
 - o Emelie och hennes mamma
 - o äldsta brodern Justine och mamman
 - o den tyska krigsfången och mamman
- "som om han kunde ta farväl av honom ett ord i taget" – så beskriver Emelie sin bror Justines sätt att sörja pappan. Vad tror ni att Justine hade velat säga till sin pappa om han hade kunnat?